

ІННОВАЦІЙНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПРЕПОЗИТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ-ГРЕЦИЗМОМ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Реферат. Розвиток суспільства, динамічна технократизація щоденного життя вносять зміни до концептуальної та мовної картин світу, постійно збільшуючи в словниковому складі української мови кількість інноваційних лексем.

Кінець ХХ – початок ХХІ сторіччя характеризується значною активізацією дериваційних процесів, які породжують різноманітні інновації, що є відображенням потреб соціуму. Саме в цей час відбувається становлення інноватики як особливої лінгвістичної галузі. Увага до нових лексем зумовлена постійною їхньою з'явою і, відповідно, потребою наукового опису й аналізу, необхідністю виявлення особливостей цих одиниць, їх функційно-семантичної характеристики.

У статті здійснено функційно-семантичний аналіз інноваційної лексики української мови початку ХХІ ст., утвореної за допомогою препозитивних морфем грецького походження, з'ясовано, що однією з передумов вироблення нових і коригування наявних норм літературної мови є потужна міжмовна взаємодія, що сприяє активному поповненню української мови лексемами із запозиченими елементами, визначено групи лексики із компонентом-грецизмом, визначено джерела запозичених препозитивних компонентів.

Ключові слова: інновація, неолексема, деривація, формант, твірна основа, композит, препозитивний компонент-грецизм, функційно-семантичний аналіз.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в українському суспільстві протягом останніх десятиріч, помітно впливають на словниковий склад української мови.

Національна мова, її словниковий склад, окремі номінативні типи, окремі номінативи відображають суспільний, історичний і культурний розвиток народу. Термінологічні системи, стилістична значущість різних типів нових номінацій чи роль чужих і запозичених слів для номінування нових фактів дійсності є важливим ілюстративним засобом такої реконструкції. Дослідники звертають увагу на інтенсивну модифікацію національного лексикону: появу значної кількості неологічної лексики, семантичну переорієнтацію лексики, зовнішні та внутрішні запозичення в сучасну літературну мову (Б. Ажнюк, І. Каминін, А. Ломовцева, Д. Мазурик, Н. Попова, О. Тодор); акцентують на активізації певних словотвірних засобів, що зумовлено законами як внутрішньомовними, так і впливом зовнішніх позамовних чинників (К. Городенська, В. Грещук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, О. Стишов та ін.). Тому вивчення специфіки творення неологізмів за допомогою запозичених словотвірних формантів і їх функційно-семантичних особливостей поза сумнівом є актуальним.

Однією з передумов вироблення нових і коригування наявних норм літературної мови є потужна міжмовна взаємодія, унаслідок чого українська мова активно поповнюється запозиченими елементами, словотвірними моделями, що потребують адаптування й виструнчення відповідно до вимог і потреб української мови.

Метою статті є функційно-семантичний аналіз інноваційної лексики української мови початку ХХІ ст., утвореної за допомогою препозитивних морфем грецького походження.

Джерелом фактичного матеріалу послуговували «Словник іншомовних слів» (Укл. Л. О. Пустовіт та ін. – К., 2000), неологічні словники А. Нелюби і С. Нелюби «Лексико-словотвірні інновації» (Харків, 1983-2003, 2004-2006, 2007, 2008-2009), словопоказчик авторських неологізмів як додаток до монографії О. Стишова «Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)» (К., 2005), «Нові й актуалізовані

слова та значення: Словникові матеріали (2002–2010)» / Кер. проекту і відп. ред. О. Тищенко, авт. колектив: В. Балог, Н. Лозова, Л. Тищенко, О. Тищенко. – К., 2010), матеріали Інтернет-видань, а також приклади з картотеки автора.

Спостереження над мовою сучасних ЗМІ засвідчують поповнення лексичного складу мови префіксальними інноваціями, кількісне зростання яких пов'язане передусім із чинниками екстралінгвального характеру, пошуками нових номінативних та експресивних одиниць. Значна кількість лексичних інновацій утворена за допомогою іншомовних препозитивних морфем. Адаптувавшись до національної системи словотвору, ці запозичені компоненти породили чимало новотворів як на базі переважно іншомовних основ, так і власне українських.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська мова протягом тривалого періоду поповнювалася не тільки запозиченими словами, а й компонентами іншомовних слів. Статус іншомовних препозитивних і постпозитивних одиниць описали Н. Авілова, В. Акуленко, О. Безпояско, В. Горпинич, К. Городенська, В. Григор'єв, Є. Карпіловська, Н. Клименко, І. Кочан, Н. Титаренко, О. Стишов та інші. Гібридний, двоїстий характер цих іншомовних одиниць є тим об'єктивним чинником, що ускладнює визначення їх статусу [1, с. 28].

Серед науковців існують різні погляди щодо визначення статусу іншомовних компонентів. Дослідники по-різному трактують визначення таких одиниць: *афіксоїди* (Т. Канделакі, А. Грищенко, Л. Мацько, О. Безпояско, К. Городенська); *афіксальні радиксоїди* (Р. Сафін), *пре- і постпозитивні міжнародні блоки* (В. Акуленко, Б. Бартков), *міжнародні терміноелементи* (В. Григор'єв, Д. Лотте, Л. Симоненко, Е. Скороходько), *напівафікси* (М. Степанова), *абревіатури* (М. Сердюк), *морфемоїди без певного морфемного статусу і без чіткої мовної належності* (Н. Васильєва), *морфемні кореневого статусу* (І. Кочан), *варіанти словосполучень з повними прикметниками, значення яких зафіксоване у першій частині композита* (Л. Катлінська), *аброморфемі* (Н. Клименко).

Іншомовні компоненти в наш час виявляють високу продуктивність, однак процес їх морфологізації ще не завершений. Тому слова, що мають у складі ці елементи, Л. Азарова, Г. Кухарчук [1, с. 29] пропонують уважати композитами, що перетворилися у прості слова.

Виклад матеріалу дослідження. Лексика сучасної української мови поповнюється останнім часом значною кількістю нових композитів.

У науковій літературі наголошено на тому, що у творенні слів з іншомовними препозитивними чи постпозитивними компонентами переважає спосіб складання. Слово- та основоскладання здатне точніше, повніше, економніше передати нові поняття, тому-то цей спосіб розвиває сьогодні високу дериваційну активність. Особливо це стосується творення складних слів із першим незмінним усіченим чи зв'язаним компонентом інтернаціонального (грецького) походження: **авто-, агро-, анти-, біо-, кіно-, мікро-, нарко-, псевдо-, теле-, фото-**.

У «Словнику іншомовних слів» [15, с. 28] зазначено, що компонент грецького походження **агро-** (agros – «поле») – це перша частина складних слів, що вказують на відношення до сільського господарства, позначають поняття, пов'язані із землею чи землеробством, напр.: *агрокомплекс, агротуризм, агробізнесмен, агроекологія*.

Слова з компонентом **агро-** позначають назви сукупностей, об'єднань, груп, систем: *агробізнес, агрокомбінат, агросадиба, агрострахування, агросоюзівець, агротуризм, агрофірма*.

Сьогодні вже з'явилися слова *агрофірма, агропродукти* або й просто фірма АГРО тощо, що дає підстави стверджувати про кореневий статус компонента та зростання його продуктивності.

Компонент **агро-** чітко окреслює терміносистему, пов'язану із сільським господарством, землею чи землеробством.

В аналізованій період у мові національних ЗМІ з'являється чимало новотворів із продуктивним префіксом **анти-** (гр. anti – «проти») зі значенням протилежності,

заперечення, протиставлення, протидії, відмінності ознак, спрямування проти того, що позначено твірною основою. Такі утворення становлять досить численну групу, що зумовлено значною мірою таким екстралінгвальним чинником, як напрям загального заперечення.

Префікс **анти-** використовують передусім для деривації іменникових новотворів, що виражають значення «протилежність, ворожість тому, що названо твірною основою»: *антиінформація, антиконфлікт, антилюстрація, антирейтинг, антикумівство, антиякість, антизакон, антиреклама.*

Префікс **анти-** відзначається високою продуктивністю у деривації новотворів переважно з політичної сфери. На цій його особливості акцентує також О. Стишов, зазначаючи, що «деякі зарубіжні лінгвісти пояснюють це модною серед політиків тенденцією подовжувати слова та вирази, щоб виграти час, завуалювати ідею, ускладнити висловлення» [17, с. 72].

У структурі іменників, що називають людей, цей префікс передає значення «антипод», пор.: *антирегіонал* – протилежне до регіонал, *антитерорист* – протилежний терористові.

Деякі іменники сформувалися на основі запозичених іменників за аналогією до наявних у мові утворень: *антиеліта, антиреклама.*

Зростає кількість утворень з префіксом **анти-**, що приєднується до питомих українських слів. Напр., *антикучмовець, антипобут, АНТИ-Україна, антидержавник, антимайдан.*

Активно використовується префікс **анти-** для творення іменників зі значенням «засіб для боротьби з чим-небудь, засіб для захисту від чого-небудь». Вони мають переважно конкретну семантику і вживаються у спеціальній термінології: біологічній, медичній, хімічній, технічній: *антикоагулянти, антиоксиданти.*

Протягом останніх десятиліть засоби масової інформації використовують слова з префіксом **анти-**, що виражає не протилежні, розташовані на різних полюсах, взаємопов'язані поняття, а ті, які заперечують зміст, переданий твірним словом: *антирейтинг, антиінформація, антипіар, антиштраф, анти- мігрант.*

Активно послуговуються префіксальними новотворами з компонентом **анти-** автори теле-, радіопередач та інтернет-видань уже в заголовках, що, очевидно, зумовлено специфікою семантики цих лексичних одиниць і функцією аналізованих матеріалів – оперативно висвітлювати явища, події суспільного, політичного життя.

Новотвори з префіксом **анти-** вказують на протилежність ознаки або заперечують ознаку, наявність якої виражена прикметниковою твірною основою: *антинезалежницький, антиолігархічний, антипомаранчевий, антидемократичний, антикорупційний, антикомерційний, антиспільчанський, антирегламентний, антитарифний, антиесдеківський, антихакерський* та ін.

Із-поміж прикметникових дериватів на особливу увагу заслуговують ті, що утворилися на основі власних назв, зокрема імен, прізвищ, псевдонімів відомих державних, політичних, релігійних, громадських та інших діячів. Характерно, що нові прикметники від власних назв утворюються переважно за допомогою суфікса **-ськ-**, який приєднується до твірної основи не безпосередньо, а здебільшого за допомогою інтерфікса **-ів-**: *антитимошенківський, антиющенківський, антиграбовичівський, антилуценківський, антихусейнівський, античервонецький, антияворівський, антияценюківський* зі значенням «стосовний до того, хто/що виступає проти когось; протилежний до чийогось, не такий, як чийсь».

Такі антропонімі утворення позначають суспільно-політичні явища, течії, погляди. Характерно, що такі деривати завжди пов'язані з негативною конотацією або принаймні мають розмовне забарвлення.

Інноваційні лексеми з компонентом **анти-** виконують не тільки номінативну функцію, а й позначені істотним стилістичним маркуванням.

В «Етимологічному словнику української мови» зазначено, що **авто-** – це перший компонент порівняно нових складних слів, який у різних випадках зводиться до чотирьох

різних лексичних одиниць: 1) скорочення до *автомобільний, автобусний (автопарк, автошина)*; 2) скорочення до *автоматичний (автопілот)*; 3) виділений зі складу слів грецького походження компонент **авто-** (грец. *avto* – етимологічно не зовсім ясне) зі значенням «само» (*автопортрет, автореферат*); 4) основа, тотожна самостійному слову *авто (автомашина)* [6, Т. 1, с. 42-43].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [2, с. 4] читаємо: **авто-** – перша частина складних слів, що відповідає: 1) а) слову **автомобільний** (*автовокзал, автопарк, автоперегони*); б) слову **автомобіль** (*автобензовоз*); 2) перша частина складних слів, що відповідає слову **автоматичний** (у 1 знач.): *автозварювання, автовага*; 3) перша частина складних слів, що відповідає слову **самохідний** (*автовагон, автоплуг*); 4) перша частина складних слів іншомовного походження, що відповідає словам **свій, власний** або основі **само** (*автогравюра, автогіпноз*).

Слова з компонентом **авто-** позначають: **назви приміщень:** *автосалон* – виставка, де демонструють автомобілі нових зразків; **назви процесів та явищ:** *автобійня, автоінфекція, автонещастя, автомрія, автозагар, автобізнес, автомобілізація, автопіроманія, автотренінг*; **назви приладів, пристроїв, механізмів:** *автомагнітола*; **назви осіб за виконуваною роботою чи професією, заняттям:** *автостопник* ← автостоп – особа, яка подорожує автостопом (на попутних машинах), *автодилерка* ← автодилер – жінка-автодилер, *автодруг* ← друг – автомобільний друг; мрія автомобіліста; *автодизайнер, автоман* ← ман – любитель (власник) авто, *автомафія*; **назви, пов'язані з документами, стилями, словом:** *автоанотація, автокредит*; **ознаки, властивості якості:** *автомобілізований* – ознака за дією «бути власником» автомобіля.

Наявний компонент у простому слові **авто** ← те саме, що *автомобіль*, дає підстави стверджувати про кореневий статус терміноелемента, хоч трапляється він здебільшого у композитах, що легко трансформуються у відповідні словосполучення: *автоінформатор – автоматичний інформатор, автопарк – автомобільний парк, авторинок – автомобільний ринок*.

Компонент **авто-** часто стає вихідним при творенні похідних, що відбито у спеціальних словниках [7, с. 27-34]. Напр.: *автоалергія – автоалерген, автоалергізація, автоалергійний; автобіографія – автобіограф, автобіографічний, автобіографізм, автобіографічність; автомобіль – автомобілізм, автомобіліст, автомобілістка, автомобільний* тощо, що, на думку І. Кочан, свідчить про високу продуктивність із цим терміноелементом [11, с. 77].

Більшість слів із компонентом **авто-** – це терміни технічних галузей та ділового мовлення.

Блок **біо-** походить від грецького слова **bios** – «життя» і виступає першою частиною складних слів – наукових термінів, що відповідає поняттю «життя», «життєві процеси», «біологічний». У композитах *біокібернетика, біокарта, біостанція* компонент **біо-** є усиченою основою прикметника *біологічний*, а у словах *біогенез, біотрон, біоцикл* указує на відношення до життя, життєвих процесів [16, Т. 1, с. 187].

Утворення з компонентом **біо-** позначають: **назви наук та наукових галузей** – *біоінженерія, біомедицина*; **назви дій, процесів, станів, способів дослідження:** *біодозвіл, біоклямка, біомоніторинг*; **назви лікувальних препаратів, продуктів:** *біооб'єкт, біодобавки, біоіогурт, біопротез, біостимулятор*; **назви приладів, апаратів, установок:** *біолокатор*.

Статус компонента **біо-** неоднаковий. В одних випадках він є скороченням прикметника **біологічний:** *біодобавки – біологічні добавки*, в інших – скорочення прикметника **біографічний** – *біонарис – біографічний нарис*.

Компонент **біо-** не має чітко окресленої терміносистеми. Він слугує для утворення похідних у галузі біології, техніки, суспільно-політичного та громадського життя.

Кіно- (гр. *kineo* – «рухаю») – у складних словах указує на зв'язок з кінематографією. У сучасній українській мові має такі значення: 1) кінематографія, кіномистецтво; 2) кінофільми; 3) *розм.* кінотеатр [16, Т. 4, с. 165].

Композити з компонентом **кін(о)-** належать до таких лексико-семантичних груп: **назви осіб за професією, видом діяльності, заняттям, уподобаннями:** *кінолегенда, кіномолодь, кіноспеціаліст*; **назви галузей (наукових, виробничих):** *кінобізнес* – комерційна діяльність у кінематографії; **назви видів та жанрів кіномистецтва:** *кіноповість, кінобойовик, кіноверсія, кіномова, кінофорум, кінофест*; **назви процесів:** *кінопроцес*; **назви установ:** *кіно-академія*; **назви місця, де щось відбувається, терміну проведення чогось:** *кіноринок, кіносезон*; **почуття, відчуття:** *кіновраження*.

Процеси утворення похідних із компонентом **кіно-** відбуваються шляхом трансформації словосполучення в композит: *кінематографічна повість* – *кіноповість*, *спеціаліст кіно* – *кіноспеціаліст*, *враження від кінофільму* – *кіновраження*, *ринок кінофільмів* – *кіноринок*, *фестиваль кіно* – *кінофест*.

Компонент **кіно-** слугує для утворення композитів із технічної та мистецької галузей.

До продуктивних префіксоїдів належить **мікро-** (гр. *micros* – «малий»), що у складних словах реалізує словотвірне значення «малий», «найдрібніший». Н. Клименко зауважує, що «широка комбінаторика цього форманта з іншими основами зумовлена абстрактністю його семантики, що визначає малі розміри, величини, пов'язані з вивченням та вимірюванням дуже малих предметів, явищ, одиниць» [8, с. 198].

Префіксоїд **мікро-** слугує для утворення назв приладів, інструментів, пристроїв: *мікрокалькулятор, мікрокомп'ютер, мікропроцесор*; **назви послуг, систем управління:** *мікрокредит, мікромаркетинг*; **властивості, якості, ознаки:** *мікрохвильова*.

Наведені ілюстрації свідчать, що компонент **мікро-** не дає чіткої вказівки на терміносистему. Він вийшов за межі природознавства і почав уживатися в суспільно-політичній лексиці (*мікро-Соловки*), виробничо-професійній (*мікробюстик, мікрокредит, мікрокомп'ютер*), побутовій (*мікрохолодильник*).

Для аналізованого періоду характерна з'ява лексем на позначення злодіїв і бандитів, тих негативних процесів та явищ, які, на жаль, мають місце в нашому суспільстві. Прикладом цього можуть слугувати назви, пов'язані з незаконним розповсюдженням, застосуванням наркотиків, наркотичних речовин, поширенням алкогольної залежності людей.

В утворенні таких дериватів бере участь компонент **нарко-** (від наркотичний ← наркотик – речовина, що збуджує або пригнічує центральну нервову систему людини і тварини).

Префіксоїд **нарко-** слугує для утворення назв осіб, які займаються відповідною діяльністю: *наркобанда, наркобарон, наркобізнесмен, наркодилер, наркокур'єр*; **назв місця, де відбувається дія:** *наркорінок* – місце, де збувають, продають наркотичні речовини; **назви грошових одиниць:** *наркодолари* – гроші, одержані за збут і реалізацію наркотичних речовин; **назви організацій** – *наркомафія* – організація, що переслідує мету незаконного збагачення; **назви на позначення відповідної діяльності:** *наркобізнес, наркоконтроль, наркоспоживання*; **назви, що вказують на залежність від чогось:** *наркозалежність* – перебувати під впливом чогось; залежати від чогось; *наркошаманізм* – все, що пов'язано з діяльністю, вчинками, статусом наркошамана; шаманізм як явище, пов'язане з наркотиками, з наркотичною залежністю; **пригоди** – наслідки, що спостерігаємо після дії наркотичних речовин.

Утворення з компонентом **нарко-** засвідчують наявність відповідних понять, явищ і реалій у житті української і світової спільноти. Лексеми-інновації вживаються з чіткою настановою – досягнути передусім стилістичного ефекту, зокрема викривальності, іронії, емоційно-еспресивного маркування.

У мові сучасної публіцистики активно вживано новотвори з компонентом **псевдо-** (гр. *pseudos* – «обман», «вигадка», «помилка») – першою частиною складних слів, що відповідає поняттям («несправжній», «неправильний» [15, с. 773], «позірний», «удаваний»): *псевдогероїчний, псевдокислота, псевдомистецтво* [2, с.1001] і виражає оцінку неправдивості, несправжності.

Префіксоїд однаковою мірою приєднується як до слів власне українських, так і запозичених.

Новотвори з префіксоїдом **псевдо-** об'єднаємо у три групи: 1) **назви осіб за характеристикою їхніх несправжніх ознак, «виконуваних» функцій, за удаваною, мнимою поведінкою:** *псевдодайшник, псевдоесбеушник, псевдоінспектор, псевдоколега, псевдомеценат, псевдонаціоналіст, псевдоподатківець, псевдофермер, псевдоборець, псевдоветеран, псевдоеліта, псевдонауковець, псевдополітик, псевдогеній, псевдодемократ, псевдопатріот, псевдопророк*; 2) **лексеми на позначення несправжніх явищ, процесів, результатів, дій:** *псевдоелітарність, псевдозакон, псевдопора, псевдорозширення, псевдоутилізація, псевдооб'єктивність, псевдожиття, псевдокохання, псевдоконсенсус, псевдореклама*; 3) **назви на означення несправжності, неістинності ідеологій та інституцій:** *псевдопартія, псевдокраїна, псевдодемократія, псевдореферендум, псевдосвобода, псевдосувернітет*.

Компонент **псевдо-** не дає чіткої вказівки щодо віднесення новотворів із цим афіксом до конкретної терміносистеми. Композитні утворення є номенами на позначення явищ, понять архітектури, політики, математики, медицини.

У мові ЗМІ трапляються новотвори з формантом **квазі-** (лат. *quasi* – ніби, майже) на позначення несправжності інституцій, організацій, ідеологій тощо, що мають також негативно оцінене значення: *квазіеліта, квазіпартія, квазідержавна, квазідемократія, квазіуряд*. Утворення з цим компонентом є синонімічними до іменників із формантом **псевдо-**.

Поширення у вжитку номінацій із компонентами **псевдо-**, **квазі-** зумовлене оцінним характером передусім публіцистичних текстів, акцентуванням уваги на суспільних негативах, бажанням дати найзагальнішу нищівну характеристику чомусь, комусь, не заглиблюючись у конкретні причини соціальних негараздів.

Теле- (гр. *tele* – «далеко») – перша частина складних слів, що означає «здійснюваний на відстані», «той, що діє на далеку відстань»; «телевізійний»: *тележурнал, телескоп, телебачення* [15, с. 882].

Утворення з компонентом **теле-** позначають: **назви осіб за виконуваною роботою, заняттям, діяльністю, уподобаннями:** *телевітівник, теледіва, телебарвінча, телесеріальник, телеквартилівець, тележінка*; **назви приладів та апаратів, елементи приладів, їхні деталі:** *телебрехунець, телеящик, телеприставка, телескринька, телевимір*; **назви приміщень, установ:** *телепорт* – установа, оснащена для створення відомчих і корпоративних інформаційних мереж та забезпечення їхнього функціонування; **назви відповідної діяльності:** *теледебати, телеконференція, телемарафон*; **види телевізійної продукції:** *телеміло – серіали* (мильні опери – міло), показувані на телебаченні, *телегодувальниця* (у значенні реклама), *телекалейдоскоп, телеверсія, телесеріал, телемесидж, телеролик, телеультиматум*.

Сфера вживання утворень з компонентом **теле-** – технічна галузь, журналістика, побут.

Набуває активності препозитивний компонент **фото-**, що походить від грецького *phos* (*photos*) – світло – перша частина складних слів, що відповідає поняттям: 1) «той, що діє за допомогою світла», «заснований на дії світла», напр., *фототерапія*; 2) «фотографічний», пов'язаний із фотографією, напр., *фотолабораторія* [15, с. 950].

Утворення з компонентом **фото-** досліджувала О. Сербенська. Вона зазначила, що деякі з них виникли нещодавно і не зафіксовані в академічних словниках, це зокрема, *фотобрехня, фотоспартакіада, фототрюк*. «Морфема **фото-**, як уже усічена основа слова *фотографія*, набуває словотвірної мобільності. Зв'язок її значення зі значенням «світло», «той, що діє за допомогою світла», «заснований на дії світла», відходить на задній план, а на перший виступає «фотографічний», «пов'язаний із фотографією» [13]. Саме у такому значенні компонент **фото-** легко приєднується до цілого слова.

Слова з компонентом **фото-** відзначаються високою продуктивністю у сучасній мові. Вони позначають: **назви професій, діяльності, зайнятості людей:** *фотокритик* – той, хто

аналізує, оцінює фотографії; *фотомастак* – вмiла й досвiдчена у фотосправi людина; *фотодизайнер* – фахiвець iз фотодизайну, *фотобiзнес* – комерцiйна дiяльнiсть компанiї, людей, спрямована на отримання прибутку вiд фотографiї, *фотодизайн* – конструювання та оформлення за допомогою фотографiї; **назви науково-технiчних та мистецьких галузей:** *фотографiка* – художнє фотографування, при якому одержанi чорно-бiлi контрастнi знiмки, подiбнi графiчному зображенню; *фотомистецтво* – творче вiдображення дiйсностi у фотографiях; **назви явищ, процесiв дiї, способiв дiї:** *фотовернiсаж, фотовиставка, фотозагадка, фотоколаж, фотопленер, фотосервiс, фотоновела*; **назви приладiв, пристроiв, механiзмiв:** *фотокамера, фотопринтер, фотошоп* – комп'ютерна програма для редагування фотознiмкiв; **назви зображень, вiдбиткiв:** *фотожурнал* – перiодичний або спецiальний журнал, у якому размiщено фотографiї з певної тематики, *фотосторiнка* – спецiальна сторiнка видання, призначена для фотографiї, *фотозображення* – щось вiдтворене, передане, зображене на фотографiї.

Компонент **фото-** є активним деривацiйним засобом творення нових слiв у сучаснiй українськiй мовi, що пов'язано з екстралiнгвальними чинниками: науково-технiчним прогресом, розвитком фотомистецтва, фотопублiцистики, фотожурналістики.

Статусу iнтернацiональних набуває низка нових компонентiв, серед яких **гiпер-**, **еко-**, **кiбер-**, **макро-**, **мега-**, **нано-**, **нео-**, **прото-**.

Останнiм часом у мовi публiцистики помiтно активiзувалося вживання iменникових новотворiв iз префiксом **гiпер-** (гр. *hyper* – над, надмiру), що вказує на бiльший, сильнiший вияв чого-небудь, перевищення, перебiльшення, надмiрнiсть якоїсь норми [15, с. 283]: *гiперцвiтiння* ← цвiтiння – надмiрне цвiтiння, *гiпермiсто* ← мiсто – визначне у чомусь мiсто, *гiперприскiпливiсть* – надзвичайна прискiпливiсть.

У сучасних умовах глобалiзацiї помiтно зростає кiлькiсть номiнацiй, пов'язаних iз проблемами екологiї. Так, через мову сучасних ЗМІ українська мова в останнi десятилiття поповнилася новотворами на зразок: *екобезпека, екоосвiта, екорух, екотуризм*. Утворенi вони за допомогою компонента **еко-** (гр. *oikos* – дiм, середовище) – першої частини складних слiв, що означає «екологiчно чистий», напр.: *ековата, екоавтомобiль, екодизайн*.

Слова з компонентом **еко-** позначають: **назви людей за фахом, виконуваною дiяльнiстю:** *екотурист, екоiнспектор, еколикaр*; **назви пригод, що завдають страждань, неприємностей:** *екокатастрофа, екобiда*. Думаємо, що до цiєї групи утворень можна вiднести й лексему *екоцид* (мабуть, екологiчне знищення), оскiльки частина *цид* (лат. *caedere* – убивати, букв. – знищення) – знищення всього життєвого простору.

За допомогою компонента **еко-** утворюються iменники на позначення **наукових галузей та їх piдроздiлiв:** *екогiгiєна*; **назви абстрактних понять** – *екологiчнiсть*; **назви на позначення процесiв, явищ, дiї:** *екомаршрут, екотуризм, екодизайн*; **назви транспортних засобiв:** *екоавтомобiль, екомобiль*; **назви зiбрань, груп людей, поселень:** *екофорум, екопоселення, екопоселенець*; **назви культурно-освiтнiх та науково-дослiдних закладiв:** *екомузей*; **назви предметiв, матерiалiв:** *ековата*.

Компонент **кiбер-** вiд *кiбернетичний* виступає першою частиною складних слiв – назв, утворених способом усiчення: *кiбер-iгри* – *кiбернетичнi iгри*, *кiбер-спорт* – *кiбернетичний спорт*, *кiбер-спортсмени* – *кiбернетичнi спортсмени*.

Похiднi з компонентом **кiбер-** вказують на негативну сферу занять людини: *кiберзлочинець* – особа, яка вчинила злочин; *кiбертероризм* – зумисна атака на iнформацiйнi системи, яка створює небезпеку для життя i здоров'я людей або спричиняє iншi тяжкi наслiдки; *кiберзлочин, комп'ютерний тероризм*.

Такi одиницi є властивiстю як розмовного, так i професiйного мовлення.

Для творення лексичних новотворiв використовується також префiксoid iншомовного походження **макро-** (гр. *macro* – «довгий», «великий»), що у структурi композита реалiзує двоє значень: «великий», «довгий» та пов'язаний iз вивченням або вимiрами великих предметiв, величин i є першою частиною складних слiв.

В «Етимологічному словнику української мови» читаємо: «**макро-** – перший компонент складних слів наукових термінів із значенням «великий»» [6, Т. 4, с. 368].

Лексеми з компонентом **макро-** позначають **наукові галузі (вчення): макроідентифікація** – ідентифікація за загальними ознаками; протил. *мікроідентифікація* [12, с. 127]; *макропоказник* – макроекономічний показник [Там само]; *макропрогноз* – макроекономічний прогноз [Там само]; **ознаки, властивості, якості: макроелементний** – стос. до мікроелемента [Там само].

У всіх аналізованих утвореннях компонент **макро-** є першою складовою частиною, що приєднується до латинських (*макроелементний, макроідентифікація*); грецьких (*макропрогноз*) слів.

Лексеми з префіксоїдом **макро-** належать до термінологічної лексики.

Префіксоїд **мега-** (гр. *megas* – великий) – перша частина складних слів, що означає: а) 10^6 (в інформатиці – 2^{20}) (М); б) величезний, гігантських розмірів, у композитах відповідає поняттю «великий», «мільйон», «велетенський», «у мільйон разів більше за основну одиницю мір, вказану у другій частині слова», бере участь у творенні назв предметів, споруд, об'єднань [2, с. 516].

Утворення з компонентом **мега-** позначають: **назви осіб, об'єднання, угруповання: мегаблок, мегадемократ** – великий демократ (про учасника демократичного мегаблоку); *мегаканал* – великий канал; *мегаолігарх* – дуже багатий, значний олігарх; **назви будівель, споруд, приміщень: мегакрамниця** – крамниця великих (велетенських) розмірів; *мега-Мати* – Мати (назва пам'ятника) великих розмірів; *мегабудинок* – дуже великий будинок; **назви дій, процесів, явищ, абстрактних понять: мегакліп** – важливий кліп, *мегатеракт, мегашоу, мегавиставка, мегадовгобуд, мегаісторія, мегаталант, мегачерга, мегамасштаб, мегаподвиг, мегаподія*.

В останні десятиліття проявляють словотвірну активність утворення з лексико-морфемою **нано-** (гр. *nannos* – карликовий, найменший). У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що «**нано-** приставка, яка у складі слова означає 10^9 (н), тобто одна мільярдна частина чогось» [2, с. 571]: *наносекунда* – мільярдна частка секунди; *нанометр* – це одна мільярдна частина **метра** або, що те ж саме, одна мільйонна частка **міліметра** (діаметр людської волосини становить близько 80 тис. нанометрів) [9].

Нові лексеми з префіксоїдом **нано-** становлять собою терміни (*нанодіагностика*), передовсім на позначення одиниць вимірювання (*наносекунда, наноампер, нановат*).

Префіксоїд **нано-** відзначається продуктивністю у фізичній термінології (*наноматеріал, наносистеми, наночастинки*).

З'ясовуючи значення і словотвірну структуру нових слів із префіксоїдом **нано-**, Г. Віняр стверджує, що «він (префіксоїд **нано-** в публікаціях науково-педагогічних видань останніх років активно використовується для творення нової термінологічної лексики, оскільки саме він об'єктивно відбиває пошуки науковців, спрямовані на пізнання матерії вглиб» [4, с. 102]. Найбільш частотним, продовжує далі дослідниця [Там само], у публікаціях науковців є термін *нанотехнології*.

Оскільки йдеться про футурологічні прогнози, то цей термін ще не усталився, не набув необхідної для термінологічної лексики визначеності.

Твірною базою для новоутворень із формантом **нано-** слугують не лише іншомовні, а й власне українські основи: *наномедицина, нанонауки*.

Твірні основи, що поєднуються з префіксоїдом **нано-**, – це переважно назви неістот на позначення абстрактних понять.

Іноді трапляються похідні, у яких префіксоїд **нано-** приєднується до основи, що має конкретне значення.

Г. Віняр переконана [Там само, с. 104], що регулярність сполучення аналізованого префіксоїда з твірними основами практично не обмежена їхнім значенням і походженням, у ролі твірних часто виступають українські основи (*нанорозмір, нанорозділ*), що свідчить про адаптацію цього словотвірного засобу до нашої мови. Аглютинативність таких

препозитивних елементів дозволяє мовцям згортати в однослівні okazіональні новотвори значні за обсягом конструкції: відповідна сфера дослідження нанотехнологій – «*наносфера*».

Префіксоїдні утворення з компонентом **нано-** проявляють активність, що свідчить про зростання арсеналу препозитивних дериваційних засобів із квантитативною семантикою.

Значення новизни в іменникових (прикметникових) дериватах виражається за допомогою форманта **нео-** (гр. *neos* – новий) – першої частини складних слів, що має значення «новий». Такі інновації пов'язані з усвідомленням соціально-політичних процесів, що відбуваються в Україні та світі: *неоголодомор, неопомаранчевий*.

Похідні з префіксоїдом **нео-** слугують на позначення осіб за їхніми суспільно-політичними поглядами, принципами, орієнтацією, поведінкою (*неокучмізм, неокучміст, неоімпералізм*).

Трапляються поодинокі утворення з компонентом **прото-** (гр. *protos* – перший) – першою частиною складних слів, що має значення «первинний», «перший», «найдавніший» (*протовитоки, протомісто*).

Висновки. Отже, розвиток науки і техніки, необхідність називання нових наукових, технічних, суспільних понять і явищ, зростання торговельних, економічних та культурних зв'язків між народами, збільшення кількості перекладної наукової та художньої літератури сприяє проникненню в мову іншомовних слів, посиленню міжмовного взаємовпливу, взаємообміну не лише лексичними одиницями, а й словотвірними моделями, а також збагачення словникового складу української мови запозиченнями, іншомовними лексичними одиницями, морфемами. Лексичні інновації з іншомовними компонентами є композитами, що утворені або за аналогією до наявних у мові, або на основі словосполучень. Тому є всі підстави такі компоненти вважати поєднанням слів, а не окремих елементів слова. Зважаючи, що у переважній більшості лексикографічних праць іншомовні компоненти кваліфіковано як частину складного слова, а також урахувавши твердження Є. Карпіловської, Н. Клименко, Л. Азарової, Г. Кухарчук [9, с. 14; 1, с. 29], слова-терміни з іншомовними компонентами вважаємо складними. Зафіксований нами фактичний матеріал ілюструє перевагу у творенні лексичних одиниць, покликаних виконувати передусім номінативну функцію, що безпосередньо пов'язано з потребами суспільства у виникненні інновацій.

Перспективи подальших наукових розвідок. Шляхами подальших наукових пошуків вважаємо аналіз словотвірної структури та функційно-семантичних особливостей інноваційних лексем з іншими запозиченими препозитивними компонентами, зокрема латинськими.

Список використаної літератури

1. Азарова Л. Є., Кухарчук Г. В. Словотвірний потенціал компонентів іншомовного походження у творенні композитних науково-технічних термінів / Л. Є. Азарова, Г. В. Кухарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 2. – С. 28-31.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВПФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**
4. Віняр Г. М. Новий префіксоїд у словотвірній системі української мови / Г. М. Віняр // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Зб. наук. праць. – Вип. 6. – 2011. – С. 100-105.
5. Городенська К. Г. Префікси і префіксоїди в українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 36-41.
6. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні: [гол. ред. О. Мельничук]. – К.: Наукова думка, 1982-2006.

7. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К.: Укр. енциклопедія, 2002. – 912 с.
8. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк; НАН України. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 335 с.
9. Клименко Н. Ф. Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 10-21.
10. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 83-106.
11. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. М. Кочан. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
12. Нові й актуалізовані значення та слова: Словникові матеріали (2002–2010) / Кер. проекту і відп. ред. О. М. Тищенко, авт. колектив: В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тименко, О. М. Тищенко [Інститут української мови НАН України] – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 280 с.
13. Сербенська О. А. Слова на фото-, їх утворення і тенденції розвитку в сучасній українській і російській мовах / О. А. Сербенська // Журналістика: преса, телебачення, радіо. – 1981. – Вип. 10. – С.100-108.
14. СЛОВНИК. net, 2006-2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.slovyk.net/about> (опрацьовано станом на 30.09.2010).
15. Словник іншомовних слів / Уклад. Л. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
16. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні; [голов. ред. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
17. Стишов О. А. Глобалізаційні тенденції в префіксальному словотворенні української і білоруської мов кінця ХХ – початку ХХІ ст. / О. А. Стишов // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 17. – 2010. – С. 67-77.
18. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – [2-ге вид., переробл.]. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.

Аннотація

Олексенко В. П. Инновационная лексика украинского языка с препозитивным компонентом-грецизмом: функционально-семантический аспект.

В статье произведен функционально-семантический анализ инновационной лексики украинского языка начала XXI века.

Проанализированы имеющиеся теоретические достижения в области изучения инновационных дериватов. Выявлены инновационные существительные и прилагательные (общезыковые и индивидуально-авторские) начала XXI века в языке СМИ, интернет-изданий, словарях инновационной лексики, определены лексико-семантические группы инновационной лексики, образованной при помощи греческого препозитивного компонента.

Ключевые слова: инновация, неолексема, деривация, формант, производящая основа, композит, препозитивный компонент-грецизм, функционально-семантический анализ.

Summary

Oleksenko V. P. Innovative vocabulary of the Ukrainian language with prepositional Greek component: functional and semantic aspect.

The article deals with the functional and semantic analysis of the innovative vocabulary of the Ukrainian language of the early 21st century.

The existing theoretical achievements in the field of innovative derivatives are analyzed. Innovative nouns and adjectives (common language and the individual author's) of the early 21st century in the language of the media, online publications, and dictionaries of innovative vocabulary are identified; lexical and semantic groups of innovative vocabulary formed by means of Greek prepositional component are defined.

Keywords: *innovation, neolexeme, derivation, formant, simple stem, composite, prepositive Greek component, functional and semantic analysis.*